

Mga Ulod ug Bitok sa Kalag

Don Pagusara

Editor's note: *Mga Ulod ug Bitok sa Kalag* (Maggots and Worms of the Soul) was read at the Annual Conference of Philippine PEN (Poets, Essayists and Novelists) held on 30 November-1 December 2001 in Dumaguete City. The theme of the conference was "Return to Literary Arts." The Tagalog translation of Pagusara's speech, *Mga Uod at Bulat ng Kaluluwa* (pp. 161-166) which fell under the subtheme of "Writing as Liberative Art" was distributed to the audience during the speech.

In this speech, Don Pagusara expresses his views about the cultural alienation of the Filipinos. He begins with two anecdotes showing how ridiculous Filipinos have become in communicating with each other in English. Pagusara specifically targets writers who look down on their own native languages, writers "who think in English" and are proud to claim that "English is their first language."

He asks, "If language is the soul of the people, what happened to the souls of persons who have rejected the language of their people and who have adopted instead a foreign language?"

His answer: "Aside from their dark skin, they cannot be identified as Filipinos anymore because the character of their voice has changed. They exerted much effort in exercising their tongues so they would sound like Americans. And true enough, a few of them have succeeded in learning the mysterious *swerswers*, and they are very good at nasalizing (*mopabungaw*) words through their flat noses."

He laments the fact that the writers who should be the bearers and promoters of local culture are themselves imprisoned by "foreign culture, foreign language, and foreign elitist standards." They themselves need to be purged of the "maggots and worms of the soul."

May usa ka istorya. Si Felipa, usa ka dalagang Bisaya bag-ong miuli isip balikbayan gikan sa Amerika. Dili na siya patawag sa iyang angga nga Epang. Yungit na siya mobinisaya ug daghan nang pulong nga dili niya hisabtan sa sinultihan sa ilang lugar. Si Naldo nga karaang ulitawo dakog tinguha kang Felipa ug busa kanunayng nagyampungad sa balay sa dalaga.

Usa ka hapon, misuroy si Felipa kuyog ni Naldo sa may baybayon. Paghikakita sa bangkang naglayag, nakasiyagit si Felipa sa dakong kahimuot dungan'ang pagtudlo ngadto sa lawod, "Wow, dhats a seylbowt?"

Si Naldo nga gihilasan sa pag-o-iningles sa babaye nagyawyaw sa iyang kaugalingon, “Sibot sa imong lobot?layag man nal”

Unya nagyapayapa si Felipa nga miubog sa dagat. Apan nakatunob siyag tuyom ug tungod sa kasakit, mitiyabaw, “Agaaaaay! Naldo.”

Nahikatawa si Naldo nga nagkanayon, “Da, agay ka man lagi?”

— • —

May lain pa gyung istorya. Si Ms. Duhaypusod nga maestra sa Grade III nagminaot pagpahamtang og multa sa iyang mga pupil nga masakpang magsultig binisaya: “25 centavos per Bisayan word”, mi-anunsiyo siya..

Usa ka higayon, gipatindog niya ang usa ka pupil, “Felix, use dog in the sentence.”

Nagpangalot sa ulo si Felix, pero naka-recite ra gihapon, “Pader an Mader dog lasnayt, mam!”

Misiga ang mata sa maestra ug mipagahi sa tingog, “Felix, gib me 25 centavos. You speak one Bisayan word.”

“Mam, ikaw sad mam, ingon kag dog”, miprotesta si Felix.

“Felix, you gib me P1.50 more because you speak additional six Bisayan words”, mipakanaog og hukom si Ms. Duhaypusod.

“Mam, nomor mane, Mam! Pangwarta man nang imo, Mam” ug midagan si Felix pagawas sa room.

Nasukog samot si Titser, misinggit, “Hoy, hoy! Balik ngari, wa kay batasan, hal!”

— • —

Kining duha ka mughong istorya akong sabakon sa usa ka awit nga akong gikomposo may dul-an na sa baynte ka tuig karon. Ania. . .

Alyenasyon

REFRAIN: Dili ko mahikap ang akong kaugalingon
Dili ko matandog ang akong kasingkasing
Dili ko masabtan ang akong mga damgo
Ooooooooooooo!

1 Ang akong mga kamot dili akoy nagabuot
Kun unsay buot kong pagahimoon
Ulipon ako sa kapritso sa mga hari-hari
Sa kahimtang nga nabilanggoan ko
Ooooooooooooo!

Milayas ako, milayas ako
Pahilayo sa akong kaugalingon
Dili na akoy tag-iya sa akong kinabuhi
Ang katilingban maoy nag-angkon kanako
Nagtudlo kanako, nagmatuto kanako
Sa mga pagtulun-ang nag-umol kanakong
Estranghero sa kultura sa kaliwat kol
Ooooooooooooo! [REFRAIN]

2 Ang akong sinugdanan ako nang nakalimtan
Wala ako makaila sa akong mga kagikan
Ulipon ako sa kapritso sa mga diyos-diyos
Sa kahimtang nga nabilanggoan ko
Ooooooooooooo!
Nasalaag ako, nasalaag ako
Ug naglisod ko sa pagpauli
Di na ko katultol sa akong gigikanan
Gibanlas ako ngadto sa laing baybayon
Sama sa gapnod nga walay gamot
Nalarot ako sa kaugalingong yutal
Paraiso ang kultura sa mga langyaw
Ooooooooooooo! [REFRAIN]

KODA: Apan angay lang oh!
Nga hatagan akol!
Og daghang pribilehiyo oh!
Kay espesyal ang kinabuhi kol!
Kunol!
[REPEAT 3X]

MGA HIGALA: Ang gilarawan niadtong mughong istorya ug niadtong awit way lain kundili ang mga tawong nahimulag sa kaugalingong kaliwat - ang mga alyenado o alienated nga mga Filipino. Kita ang mga alyenado. Kita ang naluka sa kaugalingong kaliwat ug gianod ug nahidagsa sa laing kultura. Apan gipaka-himaya nato ang langyawng kultura nga nagbilanggo sa atong kalag.

Kun dunay angay makalingkawas sa pagka binilanggo, kana walay lain kundili kitang gitawag og intelligentsia. Kita ang mga bag-ong ilustrados. Dili ta ignorante sa kasaysayan, apan wala gyud ta maleksiyon sa kasaysayan. Kun dunay angay tandogon sa hisgutang “pagpanulat isip malingkawasnong alampat” (writing as liberative art), kana walay lain

kun dili kitang mga nagpaka-aron-ingnong sangkap sa kaalam ug katakos sa natad sa katitikan ug kultura.

Sa pagka tinuod, kining hilisgutang “writing as liberative art” talandugon uyamot. Apan angay gayung uting kayon ug tukion para sa atong kaugalingong kauswagan, o di ba kaha, kaluwasan. Talandugon, tungod kay dili kalikayang ugkaton dinhi ang isyu kabahin sa lengguwahe. Ug kun maghisgot na tag lengguwahe, dili sab kalikayang matandog nato ang kuwestiyon: Unsay angay sagopon ug panggaon—ang langyaw o lumadnong pinulongan?

Sa akong tan-aw, ang kamalingkawasnon sa literatura may duha ka dagway—malingkawasnon sa indibiduwal nga ang-ang ug malingkawasnon sa katilingbanong ang-ang. Sa indibiduwal nga ang-ang, ang kamalingkawasnon sa literatura nahasang-at diha sa kuwestiyon sa gawasnong pagpahayag sa uska tawo. Mahimong makalingkawas ang usa ka indibiduwal sa mga gapos sa iyang kalag, kay mahimo niyang hatagag agianan ang iyang mga damgo, mga mithi ug mga kahigwaos pinaagi sa pagpanulat. Ug ang indibiduwal nga pakigbisog mahimong maoy tumong ang paglingkawas sa pagkahigot sa tradisyon—sa karaang mga pagtuo ug naandang mga pamaagi o mga lagda. Nanghinabo kini sa natad sa pagpanulat: ang pangahas nga pagbiya sa kinaraan ug pagdiskubreg bag-ong agianan sa ekspresyon dinha sa pamalak ug panugilanon.

Sa katilingbanong ang-ang, ang magsusulat naghupot og dakong kabilinggan sa katilingban nga iyang nasakopan. Wala siyay kalainan sa magbabalaod diin ang iyang pagpanulat makaumol og mga hunahuna para mabag-o ang panglantaw sa katawhan. Importante ang papel niyang gihuptan para sa kausaban kay mahimo niya paghabwa sa mga ulod ug bitok sa kolektibong kaisipan sa katawhan. Ang panulat makapaamgo sa katawhan sa ilang mga hiwing panghunahuna ug dubok nga panglantaw.

Ug ang kaamgohan mao man ang inahan sa kausaban.

Apan sa hisgutananag kausaban, ang katawhan lamang maoy tinuod nga motibong puwersa sa pagmugnag kasaysayan, dili ang intelligentsia, dili ang mga magsusulat, bisan pa man kun ang magsusulat usa sa mga tigpabukal og damgo. Hinonoa, ang maong damgo angayng maitos sa hinugpong handurawan sa katawhan. Ug kini mahimo lamang kun ang kinabag-an sa katawhan makasalmot sa mga kalihokang pangliteratura. Buot ipasabot, literaturang gikan sa masang Filipino para sa masang Filipino - usa ka literaturang mohimpos sa kalingkawasan sa katawhan gikan sa kolonyal nga panglantaw ug uban pang hiwi ug dunot nga kaisipan.

Unsay bili sa literaturang naglutaw sa panganod, wala magtugkad sa kasingkasing sa katawhan? wala gisabak sa kaisipan ug balatian sa kinadaghanan? layo sa eksperyensiya ug kinabuhi sa masa?

Subay niini, walay tinuod nga kalingkawasan kun ang atong literatura wala gisaulog sa lumadnong dila - sa “inahang dila sa kaliwat” nga maoy angay himayaon sa iyang kadunggan, ug angayng pahinungdan sa tibuok natong katakos ug paninguha. Subo palandongon nga kadaghanan sa atong mga magsusulat nagpakahanas sa langyawng lengguwahe, apan yungit sa kaugalingong pinulongan. Nagminaot ta sa pag-isip sa atong kaugalingon nga hawod mo-iningles. Konohay, iningles ta kun maghunahuna. Wala na tay pagtamod sa pinulongan sa atong kagikan. Hambogero kaayo tang moingon nga iningles maoy atong “first language”. Ug labaw pa kasalawayon niini, dili lang kay gisalikway nato ang atong lumadnong pinulongan, ato pa gyud kining gitamay, giyam-iran, gibiyabiya, gikatawan, giyatakayatakan. Sa atong pagdalayeg sa pamalak sa langyawng lengguwahe mabiyabiyaon tang magkanayon, “Poetry is not for pedestrians” (Ang pamalak dili para sa mga nagtiniil).

Kun ang lengguwahe “diwa o kalag sa kaliwat”, unsay gidangatan sa kalag sa mga tawong nagsalikway sa pinulongan sa ilang kaliwat ug misagop na hinoon sa langyawng dila? Gawas sa lagom nilang panit, dili na sila mailhang Pinoy kay nausab na ang karakter sa ilang tingog. Muna-muna sa ginhawa nilang exercise sa ilang dila aron moparehas sa dila sa Amerikano. Ug tuod man, may pipila kanila milampos pagkat-on sa kahibulongang swerswers, ug maayo na kaayong mopahungaw sa pislat nilang ilong sa ilang mga pulong.

Palandongag maayo. Di ba dako kaayo tang kataw-anan?

Sa pagkatinuod, kitang gitugahag katakos sa lengguwahe nagpakabuang sa atong kaugalingon. Sa atong pagtuo, hawod na ta. Pero ang kamatuoran, wala ta makaalinggat sa unsay angay, sa unsay husto, sa unsay gikinahanglan. Siyaro, sa kalantip sa atong salabutan, wa gyud ta makakita sa abnormalidad o anomalya sa atong sitwasyon? Bisan unsang pangatarungan na lang atong gipasibaw aron depensahan ang dako natong kakwanggol.

Mokatawa ta ug moyam-id sa mga dili-kaayo-kamao mo-iningles. Pero, wala ta kaagpas nga kita diay maoy dakong salawayon. Ug kita maoy dakong impluwensiya aron sila usab mag-o-iningles. Atong gihimong kataw-anan ang atong kaugalingong kaliwat. Imbis kitay sanglitanan sa paghigugma sa atong kaugalingong dila, kita na hinooy miunay pagyatak niini. Maoy atong gigamit ang sumbanan o istandard sa mga langyaw sa pagsukod sa atong alampat. Maoy hinungdan nga gikataw-an ug gitamay nato ang mga mugna sa halayo sa akademya o di ba hinoon, wala makatagbaw sa western standard nga atong gisagop.

Sa ingon niining sitwasyon, kitang mga magsusulat diay ang angayng unahon pagpurga aron mahabwa ang mga ulod ug bitok sa atong kalagl

Ingon niini ta ka alyenado. Ingon niini ta ka binilanggo sa langyawng kultura, langyawng lengguwahe, ug langyawng sumbanang elitista. Ang pangutana ug hagit: Manlimbasog ba ta paglingkawas ning salawayon ug makauulawng sitwasyon? O magpadayon lang ta pagpaunlod sa huyong-huyong sa pagpaka-aron-ingnon?

Tapuson ko kining akong pamulong pinaagi sa pagbasa og uska balak-

potahе exotika

dali, saulogon nato kining potaheng hinukad gikan sa bagolbagol lutoanan sa atong kaalam ug kakwanggol

taudtaod na baya natong gilat-an kining unod nga atong naibgan labaw kaysa tanang karneng nailhan

kanunay gisabwan nga di mahubsan sa nagbukalbukal nga gugma ug pagbansay-bansayng way kaluya

atong gi-aponan, gisugnoran atong kaugalingon giulog-ulogan nga sayon ra kining karneha lutoon

nahimuot tag maayo sa atong katakos himaya na para nato ang makahigop sa sabaw sa iyang pagka katingalahan

pero karon namikog atong apapangig pag-inusap kay huni pa sa goma kining gipangga tang langyawng dila

an exotic menu

come, let us celebrate this menu dished out from the cooking pot of our wisdom and stupidity

been some time we have stewed this meat which is our favorite above all others we've known

we have perpetually added water so its broth will always simmer by our devotion and untiring praxis

we've faithfully guarded it, fueled it our ego we've constantly flattered that we could readily cook this meat

we delight so much in our skill is ecstasy enough to have sipped the soup of its wonder

but now our jaw cramps with the chewing of this tough-as-rubber but most adored alien tongue

Daghang salamat sa inyong pagpamati. Hinaot unta nga ang temang "return to literary art" mamahimong "pauli sa pinulongang namat-ag kahayag".

Mga Uod at Bulate ng Kaluluwa

Don Pagusara

May isang kuwento. Si Felipa na isang dalagang Bisaya umuwi bilang balikbayan galing sa Amerika. Ayaw na niyang magpatawag sa kanyang palayaw na Epang. Bulol na siya magbisaya at maraming salitang Bisaya ang hindi na niya maintindihan. Si Naldo na isang matandang binata ang nangungursanada kay Felipa at palaging nasa bahay ng dalaga.

Isang hapon, namasyal si Felipa sa tabingdagat kasama si Naldo. Nang Makita ang isang bangkang de layag, tuwang tuwa si Felipa at sumigaw, "Wow, dhat's a seylbowtl"

Si Naldo'y nakikilig sa pagi-ingles ni Felipa at umuusal sa sarili, "Sibot sa imong lubot... layag man nal"

Mayamaya biglang tumahak si Felipa sa dagat, pero nakaapak siya ng tuyom at napasigaw sa tindi ng sakit, "Agaaaay, Naldol"

Napatawa si Naldo, "Da, agay ka man lagi..." (Ayan, nag-agay ka rin...)

— • —

May isa pang kuwento. Si Ms. Duhaypusod na maestra sa Grade III nagpasimuno ng patakarang pagmumulta sa kanyang mga pupil kapag nahuling nagsasalita ng binisaya: "25 centavos per Bisayan word," sabi niya.

Isang araw, pinatayo niya ang isang pupil, "Felix, use *dog* in the sentence."

Kamot sa ulo si Feliz, pero nakapag-recite rin, "Pader an Mader dog lasnaye, mam!"

Nag-apoy ang mata ng maestra at sa matigas na boses, "Felix, gib me 25 centavos. You spik one Bisayan word."

"Mam, ikaw sad mam, ingon kag dog," nagprotesta ang bata.

"Felix, you gib me additional P1.50 because you spik 6 Bisayan words," nagbaba ng hatol si Ms. Duhaypusod.

“Mam, nomor mane, mam! Pangwarta man nang imo, mam...” at tumakbo si Felix palabas ng room. Nagalit ang titser, sumigaw, “Hoy, hoy! Balik ka rito, wa kay batasan hal!”

— • —

Ang dalawang maiikling salaysay ito ay lalagumin ko sa isang awit na nilikha ko may ilang taon nang nakalipas —

Estranghero

REFRAIN: Di ko masalat ang aking sariling utak
Di ko maantig ang aking sariling puso
Di ko maunawaan ang aking mga pangarap
Ooooooooooooo!

Ang aking mga kamay di ako ang nagpapasya
Kung anong nararapat gawin
Alipin ako sa kapritso ng mga hari-hari
Sa kalagayang nabibilangguan ko
Ooooooooooooo!

Lumayas ako, lumayas ako
Papalayo sa aking sarili
‘Di ako ang nagmamay-ari sa aking buhay
Ang lipunan siyang umaangkin sa akin
Nagtuturo sa akin, nangangaral sa akin
Upang ako ay mahugis na
Estranghero sa kultura ng lahi ko!
Ooooooooooooo! [REFRAIN]

Ang aking pinanggagalingan akin nang nalilimutan
Hindi ko nakikilala ang aking mga magulang
Alipin ako sa kapritso sa mga diyos-diyos
Sa kalagayang nabibilangguan ko
Ooooooooooooo!

Naligaw ako, naligaw ako
At nahihirapan akong umuwi
Di ko matalunton ang aking pinanggagalingan
Natatangay ako sa ibang dalampasigan
Tulad ng gapnod na di nakaugat

Sa aking sariling lupa
Paraiso ang kultura ng mga banyagal
Ooooooooooooo! [REFRAIN]

KODA: Nararapat lang oh!
Na bibigyan akol
Ng mga pribilehiyo oh!
Pagkat espesyal ang buhay ko!
[REPEAT 3X]

Mga HIGALA: Ang nilalarawan ng maiikling salaysay at ng awit ay walang iba kundi ang mga taong napapalayo sa sariling lahi—ang mga *alyenado* o *alienated* na mga Filipino. Tayo ang mga alyenado. Tayo yaong napawalay sa sariling lahi at naanod at natapon sa ibang dalampasigan. At yumakap sa kulturang dayuhan na siyang nagbibilanggo sa ating kaluluwa.

Kung mayroon mang dapat makalaya mula sa pagkabilanggo sa dayuhang kultura, yaoy walang iba kundi tayong nasa sector ng intelligentsia. Tayo ang mga bagong ilustrados. Hindi ignorante sa kasaysayan, ngunit hindi naleleksiyon ng kasaysayan. Kung mayroong dapat isasalang sa usaping “panulat bilang mapaglayang sining” (writing as liberative art), iyan ay walang iba kundi tayong nasa sector na nagkukunwaring sangkap sa dunong at talino sa larangan ng panitikan at kultura.

Sa katunayan, ang usaping “panulat bilang mapagpalayang sining” ay napakamasselang usapin. Subalit dapat talakayin alang-alang sa ating sariling pag-unlad, o di kaya’y katubusan. Maselan, sapagkat di maiiwasang ungkatin dito ang isyu ng wika. At kung pag-uusapan ay wika, hindi rin maiiwasang masangkot ang usaping: Alin ang nararapat ipakatangi at pakamahalin — ang dayuhan o ang katutubong wika?

Sa aking palagay, may dalawang antas ang pagiging mapagpalaya ng literatura — mapagpalaya sa indibiduwal na antas at mapagpalaya sa panlipunang antas. Sa indibiduwal na antas, ang pagiging mapagpalaya ng literatura ay nakasalalay sa prinsipyo ng malayang pamamahayag. Puwedeng lagutin ng isang indibiduwal ang mga gapos sa kanyang kaluluwa, dahil puwede niyang bigyang daan sa tula, kuwento at anupamang anyo ng panitikan ang kanyang mga pangarap, mga mithiin at mga rimarim sa buhay. Ang indibiduwal na pakikibaka maaaring naglalayong humulagpos mula sa pagkakatali sa tradisyon—sa mga lumang paniniwala at nakasanayang kaparaanan at tuntunin. Nangyayari ito sa larangan ng panitikan: ang pangahas na pagtakas sa makaluma at pagtuklas ng bagong lagusan ng ekspresyon sa panulaan at pagkukwento.

Sa panlipunang antas, taglay ng manunulat ang malaking katungkulan sa lipunan. Wala siyang pagkakaiba sa mambabatas na kung saan ang kanyang panitik ay maaaring humubog ng mga konsepto na magiging kasangkapan tungo sa pagbabago sa pananaw ng sambayanan. Mahalaga ang papel niya para sa pagbabago. Pwede niyang palabasin ang mga uod at bulate sa kolektibong kaisipan ng sambayanan. Ang impluwensiya ng kanyang panitik nakapagpatanto ng sambayanan sa mga baluktot na pananaw at bulok na kaisipan sa lipunan.

At ang pagkatanto, alam na natin, ang siyang ina ng pagbabago.

At sa usaping pagbabago, ang sambayanan lamang ang siyang tunay na motibong puwersa sa paglikha ng kasaysayan, hindi ang intelligentsia, hindi ang mga manunulat, bagama't ang manunulat ay isa sa mga taga-ukit sa pangarap, haraya at bangungot ng masa. At ito'y magagampanan lamang kung ang nakararaming mamamayan ay kasangkot sa paglikha ng literatura. Ibig sabihin, "literaturang mula sa masa at para sa masa" — isang literaturang hahantong sa paglaya ng sambayanan mula sa mga gapos ng kolonyal na pananaw at iba pang mga baluktot at bulok na kaisipan.

Anong kahalagahan ng literaturang nakalutang sa himpapawid, hindi nakalapat sa kasingkasing ng sambayanan? hindi kinakanlong ng kaisipa't damdamin ng nakararami? hiwalay sa karanasan at buhay-buhay ng masa?

Alinsunod dito, walang tunay na kalayaan kung ang literatura ay hindi ipinagdiriwang sa inangwika—sa "wika ng lahi"—na siyang dapat itinatangi, pinagpupuri at hinahandugan ng buong kakayahan natin at tiyaga. Malungkot isiping karamihan sa ating mga manunulat ang nagpakadalubhasa sa dayuhang wika ngunit bulol sa sariling wika. Mapagmalaki tayong nagpapahayag na "ingles tayo kung mag-isip." Hindi na natin kinikilala't ginagalang ang ating lahing pinaggalingan. Hambog nating sasabihing ingles ang ating "first language." At ang pinakamasahol pa, hindi lang natin itinakwil ang ating wikang kinamulatan, ito'y hinahamak natin, nilalait natin, iniismiran natin, pinagtatawanan natin, niyuyurakan natin. Sa kapupuri sa panulaang ingles, mapanglait tayong nagwiwika, "Poetry is not for pedestrians" (Ang tula ay hindi para sa mga nakapaa).

Kung ang wika ay "kaluluwa ng lahi," napaano ang kaluluwa ng mga nagtatakwil sa wika ng lahi at ang niyayakap ay dayuhang wika? Bukod sa kulay ng kanilang balat, mahirap silang makilalang Pinoy sapagkat nag-iba na ang tunog ng kanilang pananalita. Pinag-exercise nila nang todo ang kanilang dila para maging kapareha ng sa Amerikano. At totoo namang mayroong mangilan-ngilan sa kanilang natuto rin sa mahiwagang *swerswers*, at pahumal na rin kung magsalita kahit *pislat* ang kanilang mga ilong.

Pag-isipang maigi. Di ba't ang laki ng pagiging katatawanan natin?

Sa totoo lang, tayong pinagkalooban ng kakayahan sa wika ay nagpakaloko sa ating sarili. Sa ating akala'y napakagaling na natin. Ngunit mahirap isiping hindi natin nalilirip kung alin ang karapatdapat, kung alin ang wasto, kung alin ang kinakailangan. Sa sobrang talas ng ating isipan ay hindi natin nakikita ang malaking abnormalidad natin upang ipagtanggol ang ating malaking kakwanggolan.

Tumatawa tayo at umiismid sa mga di-gaanong marunong mag-ingles. Pero, hindi natin tanto na tayo ang kamuhi-muhi. At may malaking impluwensiya sa kanila sa pagsusumikap nilang mag-ingles. Ginawa nating katatawanan ang ating sariling lahi. At imbis na tayo ang maging modelo sa pagmamahal sa sariling wika, tayo pa ang yumuyurak nitol! Ginagamit natin ay pamantayang dayuhan sa pagpapahalaga sa ating sining. Kaya't walang ibinabatbat at pinagtatawanan natin ang mga likhang sining ng malayo sa akademya o di kaya'y hindi nagkasiya sa pamantayang kanluranin na ating kinukupkop.

Sa ganitong sitwasyon, tayong mga manunulat pala ang dapat maunang magpurga upang mapaalis ang mga uod at bulate sa ating kaluluwal

Ganito tayo ka alyenado. Ganito tayo ka bilanggo sa dayuhang kultura, dayuhang wika, at dayuhang pamantayang elitista. Ang *tanong* at *hamon*: Magsumikap ba tayong lumaya mula sa kasuklam-suklam at kahiyahiyang kalagayang ito? O hayaan na lang nating tuluyan tayong mabaon sa kumunoy ng pagkukunwari?

Wawakasan ko ang aking talastas sa pamamagitan ng pagbibigkas ng isang tula...

potahé exotika

halina't ipagdiwang natin itong potaheng
hain mula sa bungong pinaglulutan
ng ating dunong at katangahan

malaon na rin nating pinakukuluan
itong labis nating naiibigang laman
higit sa lahat ng karneng ating alam

lagi nating dinadagdagan ng tubig
ng di maiibsang pagmamahal
at puspasang pagsasanay

binabantayan, ginagatungan natin
ating sarili madalas natin utu-utu
madali lang ang karneng ito lutuin

nasisiyahan tayo sa sariling kakayahan
luwalhati para sa atin ang makahigop
sa sabaw ng kanyang kahiwagaan

pero ngayon panga nati'y nangangalay
sa kangunguya nitong singtigas-ng-goma
ngunit pinakamamahal nating dayuhang dila.

Maraming salamat po sa inyong pakikinig. Sana ang temang “return to literary art” ay magiging “balik sa katutubong wika.”